

A DUBROVNIKI LAKAT HÉT KULCSA

Majtényi Mihály

... Szigetek
keltek, süllyedtek, pálmás part felett
mord szirt, bástyák, fallikus agávék
tündököltek, barbár kampanilék,
kincses Trogir s Ragusa tornyai
ezeréves dómkapuk szörnyei
s arany öröklét: a tegnapelőtt
fordult s a holnaputánba nőtt
s az vissza: táj s idő díszletei,
mint a hajód, úgy járták isteni
körtáncukat...

Szabó Lőrinc: DALMÁCIA

A dubrovnikai hercegi palotában (hogy is fordítsam másként a „knežev dvor”-t?) van egy tinom művű régi óra a XVII. századból. Abban a teremben, mely a városi tanácsstagok sorából havonta választott városfejedelem munkaszobája volt, s amelyet korszerűen rekonstruáltak és visszaállítottak. Erről az óráról mondják el mindenkinek a múzeumám lett palotában, hogy háromszáz éve jár szakadatlanul. Csodálkozva bámultam én is a régi-régi órát — háromszáz éve jár, ugye! —, s akkor valaki megsúgta nekem, hogy szezonon kívül azért néha-néha leállítják a régi időmérőt, hogy kíméljék a szerkezetét...

Odanyúl egy kéz az ingához, és elnémítja néha az órát. S a régi várfalakon belül olyan a város is, mintha kissé megállítaná benne az életet ugyanaz a láthatatlan kéz. Mintha megállítaná az időt, hogy megmaradjon középkorinak és benne a város hófehérnek, szemtanúnak, ősi Ragusának. Mert Európa sehol sem őriz talán ilyen várost, ahol szűzi érintetlenségében meg tudott maradni a kései középkor építészete, a zárt várfalak ilyen tökéletes rendszere, a reneszánsz és a barokk ilyen egymásratorlódása. S ha éjszaka kihálnak a belvárosi utcák — egyedül a villanyfény anakronizmus bennük —, az esőmosta fehér utcakövek mágius erővel sugározzák Dubrovnik félezer vagy ezer esztendejét. A dubrovnikai lakat hét kulcsáról szóló legenda (hét kulcsra járt a lakat, de egy sokszor hiányzott) bezárta ennek a városnak a szívébe az évszázadokat: magát az időt csukta oda, s a város még mindig csak két felvonóhídon át ereszt be idegent vagy bennlakót — maga az idő is csak ezen keresztül

járhat ki-be... a lélek is ezen a dübörgő átjárón kell hogy átlövelljen, ha meg akarja fejteni a múlt apró és nagy titkait.

Szerelmese vagyok már régen ennek a városnak; néhai Kázmér Ernő írótsáram hívta fel rá a figyelmemet három évtized előtt, hogyan kell megközelíteni. Előbb Engel száraz történetírásán keresztül, telolvasztva azt Stojanović kanonok böbeszedű, és vérbő Dubrovnik-rajongásával. Azóta persze, hozzátanultam "Mihovil Kombol szemléletét Dubrovnik reneszánsz lírájáról, Krleža erőteljes és lendületes, művészi taglalását a város hatalmas középkori színműirodalmáról... Járni kell ebben a városban télen is, nyáron is, fiatalon és öregén, hogy élménye friss maradjon bennünk. Szeretni kell fekvését, tengerét, flóráját, múltját, itt könnyen beleesel a laudatores tempores acti, a múlt idők magasztalóinak szerepébe; meg kell aztán szeretni íróit, festőit, régi és mai festőit; mai festői hódolva térnek vissza áldozni vásznakon a tenger és a táj színorgiáinak. Ezeket mind együtt kell szívünkbe zárni, hogy jobban megértsük s legalább egy kulcsával felpattintsuk a régi zárok valamelyikét...

Más városokban a jelen feltétlenül szétfeszíti a múltat. Nyílásokat keres, betolakszik, felgöngyölíti a tegnapot új házaival, új ütemével, diszharmoniót teremt, s a mérleg addig-addig billen az új felé, hogy az esztendőök egyszerűen elfűjják aztán a városból a tegnapot. Dubrovnikot azonban öt-hatméteres vastag várfalak védik égig érő hatalmas tornyokkal: megvédték a várost a középkorban s az újkor elején rázúduló minden támadás ellen — csodálatos, ezeknél a várfalaknál ma is megáll az idő. Kívül marad a kapukon — építészetiileg, úgy értem —, hogy aztán a pilei és pločei hegyoldalban, a Boninonov és Lapadon a várost félkörben körülfontva pompás új szállodák, villák, lakóházak egész sora s a modern gruzi kikötő jelentse az élet új ütemét. A városmag azonban érintetlen, s ez így van rendjén: kell hogy legyen egy darab föld, ahol készen megtaláljuk a konzervált, megőrzött időt. Mig másutt csak rekonstruálva lehet képzelődnünk, a képzelet mankóit kell igénybevennünk, Dubrovnik plasztikusan a maga régi lényét adja mindig. A történelmi városállam maradványait, amely időnként (a történelem nagy viharai-ban) úgyszólván az egész délszláv szellemi élet magja maradt. De ezen túlmenően is — ez már európai szintézis — a mediterrán legtisztábbban ránk maradt középkori várostípusát.

A történelem plasztikusabb megértéséhez talán Svájc példájához kellene folyamodni — az is hatalmak közé ékelődve élte évszázadokig a maga zavartalan életét —, ez volt a középkor Dubrovnikja is. Világhatalmak vették körül — a tenger felől is nyitva állt az út valamennyi világhatalmi törekvés számára —, mégsem nyúlt hozzá sokáig senki megsemmisítő erővel, és hosszú évszázadokat vészelt át a városállam különleges státusában. Bizonyos, hogy ezt a kormányzás művészetével érte el Dubrovnik, simulékony politikájával s részben talán azért, hogy a legrombolóbb feudális hatalom, az ottomán birodalom maga is szívesen látott ilyen semleges pontot testébe beékelve. Egy olyan dinamikus erőnek kellett aztán fellépni, mint Napóleon, aki a középkori pókhálót semmibevette, lesöpörte, az ereklyéket szétszórta, és Dubrovnik — műzeum-má lett. Mindezek régi, régi dolgok: százötven év előtt lezajlott itt egy történelmi fordulat. A Dubrovnikot — mint szuverén városállamot — bekebelező metternichi Ausztria (akaratlanul is) már a későbbi délszláv egység számára foglalta le ezt a várost. Dubrovnikkal azonban Ausztria nemcsak egy várost vett át és egy lobogót szüntetett meg — de a várossal együtt átvett egy szintézist: a szerb-horvát egységet és azonosságot, amely éppen ennek a városnak kulturális fejlődésében mutatta meg a maga erejét és valóságát.

A múzeumma lett Dubrovnik nagy szellemtörténeti, politikai tanulságai és bizonyítékai a mi tájunk legértékesebb kútfői is egyben. Történelmi ereklyékért járt ide nemcsak szerb és horvát, hanem olasz, osztrák, albán, magyar, francia és török. Eddig nyúlt egyszer a szarmata síkságon támadt nagy világhatalmi törekvés, a tatárjárás; a törökvilág hatalmas szőnyegében egyedül ez a város állt egyenjogú szerződő félként Sztambul szemből egész Közép-Európában (Dubrovnik kereskedelmi telepei exterritoriális jogot élveztek a szultán birodalmában mindenfelé), sőt a tenger is ontott idegen világokból érkező tanúságtételeket, dokumentumokat, bizonyítékokat. Talán itt mondanám el a kultúrtörténeti összefüggések egyik legfurcsább esetét: a múlt században angol műtörténészek Lopud szigetén kutattak a tizenkét aranyozott apostol szobor után, amely fantasztikus úton érkezett ide. A dubrovniki városállamhoz tartozó sziget tengerészei ugyanis Londonban vásároltak — tizenkét apostolt. Amikor VIII. Henrik szakított Rómával és megalakult az anglikán egyház, kitesékelte a protestánsná vált templomokból a szobrokat, az élelmes dubrovniki kereskedők pedig „mélyen leszállított áron” megvásárolták a kislejtezett tizenkét apostolt.

A középkori kormányzás művészete Velencében érte el szintézisét — Velence azonban már régen megbukott, amikor Dubrovnik még mindig önálló köztársaság volt. A heraldika, — ha nem is tudomány, mint a múltban tartották, de fontos segédeszköz a történelmi kutatásokban — idejárt példákért mindig. Idegen népek nyelvemlékeit, királyainak és szentjeinek csontjait őrizte ez a város, de őrizte elsősorban Držičet és kortársait, a Shakespeare korát megelőző évek nagy délszláv drámaíróját, akinek művei ma is élnek, frissek és elevenek; őrizte a délszláv reneszánszot építészetben és szellemi kincseit. Őrizte a kései középkor gyógyászatát: itt van Európa legrégebb patikája — 1317-ben alapították —, levéltára is pótolhatatlan kincseket rejteget... s Dubrovnik őrizte a kor egész hajózásának szakirodalmát. Kis körbe zárva, várfalak és tornyok búvkörében bárki kutatónak szeszámja, lehet egész középkori életünk — amelyből, a dalmáciai keskeny sávot kivéve, alig maradt valami a Balkánon és Közép-Európában.

Milyen autarchikus szellem lehetett ez a dubrovniki, milyen magabazárt világ! Milyen világkép élhetett itt az emberekben, ha várostörvényük volt a törvény határa is egyben, a megfellebbezhetetlen... s nem kellett távoli központok „kegyétől” rettegni; a ruhaviselettől a társadalmi szokásokig minden pragmatikusan és „örökérvényűen” volt elrendezve. Ezért az esernyőviselés Dubrovnikban egy időben forradalmi cselekedetnek számított, hiszen az őseihez ragaszkodó dubrovniki palástba burkolózva rőtta eső idején az utakat. Itt Rómával dacolhattak a püspökök, különleges belső parancsaikra alkothattak a művészek, és furcsa, valójában egyetlen nemzethez sem tartozó városzászlók alatt menetelhettek a zsoldosok és indulhattak világba a gályák — még a XVIII. század végén, sőt a XIX. század elején is!

Írott emlék van itt mindenre: papírlap, feljegyzés... amikor egészen nagy népek történelmi tanúságtételeit hamuként szórta a semmibe a szélvész. S a kormányzás mennyi bölcsessége ezeken a régi lapokon!

Mljet szigetén jegyezték fel — Dubrovnik hűbéres tartományában —, hogy ott felkelt a nép egyszer az idegen hatalom betolakodott megszállói ellen (nyilván a veneceiek voltak), és állítólag megölték az idegen helytartót, a herceget. És amikor leverték a zendülést, jöttek a poroszlók, mindenkit megkérdeztek.

*Ko je ubio kneza?
Bat!
A ko je držao bat?
Svak!*

A lázadás után, ha jön a felelősségrevonás, milyen reménytelen a történelmi események „igazságos” tisztázása.

Ha valaki a dubrovniki városállamhoz tartozó Mljet szigetéről Dubrovnikba költözött, az kétszeresen volt büszke: azontelül hogy dubrovniki, még mljeti is! — mondták róla. Büszkeségének — abban a misztikus, vallásos régi világban — az volt az indítéka, hogy ez a sziget benne van a Bibliában. Pál apostol járt ezen a szigeten. Az angol bedekkerék, megkérdőjelezve bár a dolgot, nem mulasztják el idézni az Apostolok Könyvének 27:27 és 28:1 fejezetét (Pál apostol mondja el):

*S mikor pedig a tizennegyedik éjszaka
eljött s tova hányatánk az ADRIÁN,
éjjeltájban észrevehük a hajósok, hogy
valami szárazföld közelget hozzájuk...
S minekutána szerencsésen megmenekültek,
akkor megtudták, hogy MELITÁNAK nevezte-
tik az a sziget...*

Időszámításunk 61. évében volt ez az állítólagos mljeti hajótörés, amelynek nyoma van az egyháztörténeti vitákban már a középkorban, én most csak azért iktattam ide, hogy kifejezzem sok-sok gazdag hajtását a tájhoz fűződő legendáknak. A mljetieknél csak a lopudiak büszkébbek, bár a régmúltba nyúló „bizonyítékaiknak” még ködösebb és még ellenőrizhetetlenebb az állítása, hogy ezen a szigeten még görög mitológiai emlékes is lenne: Kalüpszó itt varázsolta el állítólag Télemakhoszt (Télemakhosz bujdosásának története, 2-7. könyv).

Mintha az ember homoktengerbe nyúlna... nem marad, csak egy tenyérnyi a kezében, mégis, sok mindent kiolvasni a homokszemekből is.

A délszláv irodalom és művészetszemlélet már régen kereteibe foglalta Dubrovnik irodalmát, helyére tette a dalmáciai reneszánsz nagy korszakát, bár az értékelési folyamat még nem fejeződött be: szakadatlanul tart. A Dubrovniki Nyári Játékok is sokban hozzájárulnak az akkori kor irodalmának életesebb megnyilatkozásához. S azt bizonyítják, hogy ez nemcsak irodalomtörténeti nyersanyag, hanem ma is ható, eleven művészet, a középkor emberének — az újabb középkor emberének — hiteles bemutatása. Magam is tanácstalanul botladoztam — a délszláv irodalom alapos és rendszeres ismerete híján — ebben a papírizú rengetegben (mintha az ember örökké művirágot szagolna), míg aztán láttam, hallgattam néhány ilyen plautusi komédiát, s a nyelvi nehézségek ellenére előadásokon, színműveken keresztül közelebb léphettem ehhez az irodalomhoz. S feldöbrent bennem az igazságtalanság: a kis népek mellőzöttsége. Míg a humanizmus, a reneszánsz latin ágazata a fő útvonalon haladt — összes neveit felírta minden valamirevaló világirodalmi felsorolás —, ez a dubrovniki, amely akkor pusztán egy városállam területére korlátozódott költői iskola, s művelőinek neve, európai viszonylatban, alig ismert. Hiába adták éppen olyan meghökkenően és hitelesen — sokszor még latinul, de legtöbbször már népnyelven az átéltség erejével a korukat, éppen a kisebb szomszéd népek irodalomszemléletéből estek ki. Hogy csak egy példát mondjak (délszláv—magyar vonat-

kozásban, ez különben kölcsönös jelenség). Babits *Európai Irodalom-története* egyetlen sort sem szentel (Szerb Antal *Üilágirodalma* sem) a délszláv, dubrovnikai iskolának, Držićnak, Gundulićnak, sem a spliti Marulićnak. Csak a délszlávok irodalmát részletesebben tárgyaló egyik-másik irodalmi beszámoló tud ezekről a különben életerős, maradandó alkotásokról. Pedig ez a délszláv reneszánsz — földrajzilag és eszmé-áramlások szempontjából Itáliához közelfekvően — majdnem főtúvonal mint ahogy Dubrovnik maga is a kor fontos közlekedési vonalába esik, tehát éppen úgy része, sőt kiegészítője az irodalomban a teljes európai reneszánsznak, mint ahogy művészete és építésze is az.

S ami a legérdekesebb, mégis akadt magyar író, aki romantikus képzeletében erre a tájra tévedve kikötött az ősi dubrovnikai kikötőben — annyi reneszánsz-játék, annyi emberi történés színhelyén —, s ez éppen Jókai volt (*A három márványfej* című regénye). Az ösztönös zsemi szomjúságával hajolt le a forráshoz, amely ugyanaz volt, ahonnan Držić és társai alkottak és formáltak embert — ötszáz évvel előtte. S meghatottan, oldott saruval — ahogy mondják — lépkedek el a dubrovnikai, pilei városkapu alatt: Jókai „Három márványfej”-e ma is ott van és hirdet valami kimondhatatlant — egy szörnyűségekkel teletűzdelt középkori históriát, de azon túl még inkább azt, hogy az alkotóművész mennyivel invenciózusabban méri fel a követ, a szobrot és a jelképet, mint a leg-hitelesebb erejű irodalomtörténész: az utóbbiak figyelméből egészen kiesett a dalmát tengerpart reneszánsza, míg az író két-három jelből s valahol hallott meséből alkotott kerek egészset erről a világról, a magyar olvasók számára.

A kalapácsos emberek a várostoronyban egyre kongatják az időt. Lehetnek már pár száz évesek, — könnyű nekik, hiszen vasból vannak! Am az egyik múzeumban, a Sponza palotában őseiket is megleled, a vasemberek korábbi váltását — azokat már leszerelték valahonnan és odakerültek a középkori patika nagy mozsara mellé, amelyben gyógyfüveket törtek a szerzetes patikusok a híres Vlahov-gyógylikőr vagy valamiféle purgatívum számára. Békés klostrom volt a Sponza palota is, aztán a középkor virágzó kereskedelmi életének lett a központja, a hajdani dubrovnikai tőzsde, — a klostromcellák szentjeinek neve azonban minden ajtó fölött kőbe vésvé ottmaradt, s békésen megfér most azokkal a modern rajzokkal és festményekkel, amelyekkel a fiatal művészek a palota aulájában néha felvonulnak. Milyen vasabroncs is az idő — mennyi mindent összefog itt —, de hát az ember élni akar, s a különböző időrészek dolgai hogy megférnek, nézd! A kalapácsos emberek kongatják az órák múlását — viszont a számoszlopokon már nem körbenforgó mutatók, hanem kiugró villamosszámjegyek mondják az időt.

A múzeumjáráshoz itt az esős napokat választja az ember, vagy városjárásra használja: bújja a sikátorokat, megmássza a lépcsőket. Dacolva a tengerrel, elzárkózva előle, a belváros volt a céhek és a boltok labirintusa, a várfal volt a védelem... és ami azon túl van, az olyan ködös és bizonytalan. Az volt a kaland, a tengereszállítás. Szinte érezni most is a középkori lélek ilven megosztottságát. Az csak a gazdag nemesek életstílusa volt, nyaralókat építeni kívül a várfalakon — a nép idebent megteremtette a maga kiskocsmáit, ahol a bolthajtás ma id agyonnyomia az embert. S ha már valaki kiment a bolthajtások alól — hasas nagy hordók ontották ott a poharakba a szőlőskertek aranysárga nedűjét —, tenyérrnyi udvaron hűsölt és ivott tovább.

Verik az órákat a toronyban a vasemberek, kongatják az időt... a bolthajtások alatt még most is úgy bújnak meg a dubrovnikaiak, mintha haragudnának a kék Adriára. Kis asztalokon egymás felé hajolva persze

nem összeesküvést szőnek, hanem pletykáznak egymás fülébe, vagy az új illetménytétéleket vitatják. Vagy arról beszélgetnek, hogy nyaralni mennek majd ők is nemsokára... jaj hová is, mikor itt az egész város egy nagy nyaralótelep. Biztos Szlovéniába, az Alpokba, vagy Bosznia izmos hegyei közé. Furcsa, de így van: a dubrovniki ember kettős örökséget parcelláz szét: a múltat és a tengert. Mert múltat bámulni és tengert élvezni jönnek ide az idegenek, s kinek ne lenne kiadó szobája — a kisebb-nagyobb szállodaüzemekon kívül — a nyári szezonra? Ott ülnek a kis asztalok mellett az utódok és örökösök: jól kereső hajósok, szállítómunkások, értelmiségiek, szállodai alkalmazottak, bárkások, motorcsónakosok, taxisofőrök. S idegenvezetők. Csak úgy köpik a trocentokat, quattrocentokat, Tizianokat vagy Onofrio de la Cava mester nevét, aki fontanákkal, csodálatos kutakkal ajándékozta meg a várost... Most — télen — egymás között vannak itt a bolthajtások alatt, apró kis tengeri halakat nyelnek a nehéz bor mellé: hangosak és vidámak. Tudják, hogy egy kéz megállítja néha azt a régi órát a hercegi palotában — 300 éve jár és meg kell állítani néha, hogy ne kopjon —, tudják, hogy a dubrovniki lakatnak elveszett a hét kulcsa és mind a hét együtt sohasem fog előkerülni: büszkék, mégis, mert ugyan melyik város környéke volt benne a mitológiában meg a szentírásban? Levéltárunk annyi feljegyzéstől terhes — itt az ország leghatalmasabb történelmi levéltára —, hogy folyton alá kell boltozni az épületet. Büszkék, mert még a középkorban sem hajoltak meg a pap előtt, és nem úgy köszöntek neki, mint mindenütt, hogy „Sluga vaša” (szolgája), hanem úgy köszöntek neki, hogy „Sluga naša” (vagyis: a mi szolgánk!). Büszkék, mert az irodalomban ők a külön kötet, a külön fejezet, s mert idejár az óceán, a tenger és Európa minden turistája — szebb örökséget az ősektől egyik városunk sem kapott, szebb tengert, szebb kilátást, kellemesebb klímát és több érzéket a stílus iránt... Fároszok hunyorognak odakint a tengeren, apró szigeteken — mutatják az utat a hajóknak, s ez az út mindig egy és ugyanaz — szirtes, veszélyes, de évezredek.

Ott van mögöttük — a dubrovnikiak mögött — az egész történelem a kereszteslovagok Orlando emlékművétől egész addig a szoboralakig, aki erősen megvetve lábát ott áll a pločei kapu előterében a várfalakon. Innen jöttek ezen az úton és ezen a kapun a konavliei parasztlakosok és munkások, a hegyek népe, és hozták mindig a város felfrissülését, újkorát, szabadságeszméit. És az a partizáncsapat is, amely 1944-ben végleg felszabadította a várost.